

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ה, תשי"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מגנזי הלשון לשונות מן המדרש

פרשת בשלח

קסז) "וחזקתי את לב פרעה" — שהיה לבו קסס קסס
לרדוף אם לא (תנחומא בשלח ו).

לבו ספק" — תואר: מסופק, מהסס.

קסח) כיוון שראו (המצרים) ששבו ישראל לאחוריהם
וחנו לפני פי החירות, לפני בעל צפון, אמר פרעה: בעל
צפון הסכים על גזרתי לאבדם במים (שם שם ח).

כרגיל אומרים "הסכים עם": ג' דברים עשה משה
מדעתו והסכים הקב"ה עמו (שבת פז ע"ב); "הסכים על
יד": דבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקב"ה על
ידו (במדבר רבה כג); "מסכים ל-": אני שראיתי את
המעשה ושכחתי, ואתה דורש ומסכים לשמועה (ספרא
ויקרא ד), או "להלכה" (ספרי במד' ע"ה).

דוגמה שלנו איננה במילונים, אולם בעצם זוהי השלמה
הגיונית לביטוי "הסכים עם זה", והמימרא "בעל צפון הסכים
על גזרתי" במלואה היא: "בעל צפון הסכים עמי (או "על
ידי" או "לי") על גזרתי. וכן גם את הביטוי "הקב"ה הסכים
עמו" יש להשלים: "על ג' הדברים שעשה מדעתו".

1. הבאה זו היא היחידה המובאה בכל המילונים (ערוך, לוי, יסטרוב
פיין, גור) כדוגמה ל"הסכם עם". רק בן-יהודה מביא עוד דוגמה: "הסכים
ביד עמהם" (ירושלמי ר"ה ב ו).

ויש הסכם סתם, בלא שום יחס; דוגמה: „כיצד מפסיק
עומדים בהיקף ומסכימים על מנין שמונים, מאה, או אלף
או כל שיסכימו עליו וכו' (רמב"ם, תמידין ומוספים
ד ג, מובא בבן יהודה ערך קכ"ט).

פרשת יתרו

קסט) „וישמע יתרו: יש שמע והפסיד ויש שמע ונשכר
(הרוויח); יתרו שמע ונשכר, שהיה כומר לעכו"ם ובא ונדבק
למשה (תנחומא יתרו א).

הפועל „דבק" הוא פועל עומד שאינו בא בנפעל כדוגמת
„יצא", „ירד", שאין מהם „נוצא", „נורד". וכן שימושו במקרא:
„דבקה עצמי לבשרי" (תהלים קב ו), „תדבק לשוני לחכי"
(שם קלז ו). בתלמוד ובמדרש בא פועל זה גם בנפעל: „רות
נדבקה בבית לחם יהודה" (בבא בתרא צא ע"ב). ובקישור
„עם": „נדבקו מלכיהם של ישראל עם מלכיהם של אומות
העולם (תנחומא בלק א). וכבר הבאתי דוגמה ל„נדבק ל-":
„ואם שמעון נדבק לי היה כמוני" (תנחומא בוכר, בראשית
כא, הערה קיג).

קע) „הראשונים ריח מצוות נתת להם, לאדם הראשון
נתת מצוה אחת, לנח ולבניו שש מצוות; אבל אנו כשבאנו
לסיני, כאדם שהוא מְעַרְהוּ מפי חבית, כך אתה מְעַרְהוּ
עלינו את המצוות" (תנחומא יתרו ג).

1. פועל זה, אף על פי שהוא נמצא במקרא בכמה צורות, אינו
שגור בפי המדברים, כן, למשל, אומרים: „הִתְקַת" (בשיבוש גם „הזרקת")
הקופסות של הקרן הקיימת. והנה במקרא מיוחד לזה הפועל משורש „ערה":
„וכראותם כי רב הכסף (בארון) ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש וְיִעָרְדוּ

קעא) בשעה שעמדו ישראל על הר סיני השוה כלם לב אחד לקבל עליהם מלכות שמים בשמחה שנאמר: „ויענו כל העם יחדיו ויאמרו“ (תנחומא יתרו יג). ביטוי זה למושג התאחדות איננו במילונים וראוי הוא להיכנס לדיבור ולמעשה. והקש למקרא: „יהיה לי עליכם לבב לְיָהוָה“ (דהי"א יב יז), כלומר: יהיה לי לבב להתאחד אתכם.

קעב) ולא עוד אלא שהיו ממשכנים עצמם זה על זה, באותה שעה ביקש הקב"ה לכרות עמהם ברית על הסתרים ועל הגלויים. אמרו לו: על הגלויים

את הארון וישיבהו אל מקמו" (דהי"ב כד יא). ופועל זה קל להחיות גם בפי הילדים, כי הוא נמצא בצורת עתיד מהופך בבראשית כד כ: „וַתַּעַר כְּדָה אֶל הַשִּׁקְתָּ“.

וכבר העירותי במקום אחר, שראוי למורים לבאר לתלמידים, כיצד ישתמשו בחיים בפעלים הנדירים שהם מוצאים במקרא. לא די לו לתלמיד, שהוא יודע, כי „וַתַּעַר כְּדָה“ זאת אומרת הריקה כדה. הפועל „וַתַּעַר“ נשאר בשבילו צלצול ריק. לא כן, אילו היה המורה מראה דוגמה חיה בדיבור. למשל: בציווי לתלמיד שִׁיְעַרְהוּ אֶת הַכּוֹס, במקום שִׁיְעַרְהוּ, ובהצגת שאלות שבהן יימצא הפועל „ערה“ כצורה רגילה (לא מהופכת), למשל: „וַתַּעַר כְּדָה“ — מי עָרָה אֶת הַכּוֹס? התשובה: רבקה עָרְתָה אֶת הַכּוֹס. — מחר יהיה עָרִי הקופסת של המחלקה. מי יַעְרָה אותה? וכדומה.

כיוצא בזה: הנה גשמים יורדים ומים נָקִים בחצרות שלוליות שלוליות. מיורעים הילדים לומר „נָקִים“ ולא „מתאספים“? והרי „נָקִים המים... אל מקום אחד“ יודעים כולם, אלא שהפועל „יקוו“ נשאר אצלם כאבן שאין לה הופכים, מפני שהמורה לא נסח בו רוח חיים, וזוהי אחת הסיבות לעניות הלשון בפי דובריה.

אנו כורתים ולא על הסתרים, שלא יהא אחד חוטא בכתר ויהא הציבור מתמשכן עליו" (שם שם).

הפיעל משכן וההתפעל התמשכן הם פעלים הנגזרים מן השם "מִשְׁכָּן" בהשרשת מ' המשקל והיא ביטוי לערבות מלאה. וכן אנו מוצאים התפעל מן השם "מִסְכָּן". "העוסק בבנין מתמסכן" (בי"מ סג ע"א), ר"ל נעשה עני.

פרשת משפטים

קעג) לעכו"ם נתן הקב"ה מצוות גולמיות (שמור' משפטים פרשה ל) — מלשון גולמי כלי מתכת, מצוות בלי פירוש, חילוק ותיקון (מתנות כהונה).

ראוי להשתמש בביטוי זה בדיבור, למשל: "אל ייתן המורה לתלמידיו פקודות גולמיות", בלי ביאור המטרה, "קיבלתי פקודה גולמית לעשות כך וכך" וכדומה. קעד) פתגם: אין דבר ואין שלום יוצא מתוך מריבה (שם שם יז).

קעה) מעשה באחד שהלך אצל הדיין עם חברו; זיכהו. יצא, משבח את הדיין. אמר: "אין חכם בעולם כפלוגי הדיין והוא מלאך". לזמן (כעבור זמן) חזר אצלו לדין וחייבו. התחיל לקללו ואומר: "אין שוטה בעולם כמותו". אמרו לו: "אתמול מלאך והיום שוטה" (תנחומא משפטים י). קעו) כיוון שהקב"ה רואה אותו (את הדיין), שהוא נושא פנים, כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו: "רבון העולמים, מה יש לך?" (שמור' משפטים פרשה ל).

במקרא אין „מה יש“ משמש במובן „מה לך“: „מה לך
הגר?“, „מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות?“, „מה לך הים
כי תנוס?“, וכדומה. הלשון „מה יש לך“ הוא אביו של הביטוי
שנתחדש בעברית שלנו: „מה יש? אדם פוגש את חברו
ורואה שפניו זועפים והוא שואלו „מה יש?“.